

Спасоје Ж. Миловановић

Владавина замисли без лица

Анализа “Сумњивоџ лица”
Бранислава Нушића (2)

4. Почетак и крај. Већ смо говорили о “двополности поретка” *Сумњивоџ лица*, о могућности разликовања култура, обичаја и закона, приватног и службеног, али и о њиховом спајању у јединствени аутомодел.

Јосип Лешић, користећи истраживања Норттопа Фраја (Northrop Frye) о “архетипској конструкцији комедије”¹³, препознаје код Нушића обликовање фабуле по моделу АБА, где је А “стабилан и складан поредак”, који Нушић у предговору *Госпође министарке* назива “нормалном линијом живота”, Б силажење са те линије, “а затим долази друго А односно враћање складног и солидног поретка”¹⁴.

Извесна недоследност која се примећује у Лешићевим студијама о комедиографији Нушића односи се на поистовећивање враћања поремећеног “стабилног и складног поретка” у нормалу и изнуђеног нестајања пре-наглашене, комичке, жеље главног лица. Наиме, главни лик се никада не враћа “у нормалу”, па би се модел *јорейка* (културе) АБА примењен на *главни лик* могао означити као АБА’.

У табеларном приказу даћемо *свако текстуално најомињање* почетка и краја *времена*, догађаја из прошлости који објашњавају, утичу на садашњост, као и догађаје из будућности које садашњост наговештава:

13 Frye Northrop, *Anatomija kritike*, (prev.) Giga Gračan, Golden marketing, Zagreb 2000.

14 Ј. Лешић, *Исио*, 12.

Догађаји из прошлости који утичу на садашњост	Догађаји будућности који произилазе из садашњости
<p>Јеротије није оженио Анђу из љубави, већ због обичајности. Био је 10 година поштар. Због маничне потребе за отварањем писама, остао је без службе. Након извесног времена добио је посао у полицији. Још 8 година му је до пензије. Јеротије је “удесио да се човек задужи код управе фондова на туђе имање”(I, 3). Има дугове које не мисли да врати. Јеротијево батињање потчињених и притворених. Председници општина се највише боје Анђе. Јеротије је отворио Ђокино писмо. Јеротије и Анђа се слажу да се Марица уда за Вићу, иако Анђа зна да га она не воли. Не знају ко је Ђока, па су против његове везе са Марицом.</p>	<p>Јеротије ће благословити брак између Марице и Ђоке и отићи ће код министра у Београд. Не мисли да врати дугове</p>
<p>Марица је интензивно размишљала о својој удаји. Путовала је код тетке у Прокупље, где је упознала Ђоку. Марица је послала писмо Ђоки. Марица је већ јасно ставила мајци до знања да не жели да се уда за Вићу.</p>	<p>Марица се удаје за Ђоку.</p>
<p>Вића је од пре 14 месеци у Срезу, Дошао је го ко пиштољ“ (I,1). Вића често “притвара газде због“ измишљеног “лајања на династију“ (I,1). Тако се обогатио. Вића је под оптужбом за подметање лажног тестаента. Вића жели да ожени Марицу.</p>	<p>Вића ће склонити акта о својој кривици. Можда ће да поднесе оставку и пређе у неки други срез. Можда ће да се жали министру... Можда ће да изглади односе са Јеротијем...</p>
<p>Жирино сиромаштво, као последица неодговорног, “боемског“, живота и честих пијанстава. Жика је десет година провео у школи, често понављајући разред. Жика има дуг код Миладина од 100 динара. Жика је претходну ноћ, до 6 ујутро, провео пијанчећи. Телеграфиста често пије са Жиком. Жика је јуче ухапсио Спасу због протурања лажних новчаница. И Жика, кад му се нађу у џепу, протура лажне новчанице. Жика је раније пијанчио код Спасе у кафани. Миладин већ три месеца долази код Жике због Јосифа из Трбушнице.</p>	<p>Жика ће прекосутра код Спасе на вино. Миладин ће и даље да долази због Јосифа. Спасе ће сутра бити пуштен, односно, ослобођен оптужнице.</p>
<p>Постојање револуционарних организација – шифрована потерница за сумњивим лицем које носи опасне и антидинастичке списе.</p>	<p>Револуционарне организације ће и даље постојати.</p>
<p>Ђока је написао Марици писмо. Од јутрос је у паланци и одмах се сместио у хотелу Европа.</p>	<p>Ђока је оженио Марицу.</p>

Таса је 30 година у служби. Таси у последња три дана смештају колеге. Жика му је раније регистром разбио главу. Стално користи Милисављеве чарапе и веш.	
Лажно гоњење хајдука и честа банчења чиновника. Пандури не раде ништа и збирају јаја за чиновнике.	
Алекса је био жандар у Београду, пред министарским вратима.	
Три недеље нико није прекорачио праг "Европе".	
Милисав је био поднаредник у војсци Милисав и Таса живе као подстанари у истој соби.	

Из табеларног приказа, видимо да је Нушићу једино стало да наговести будућност која се односи на лица која својим жељама утичу на садашњост (радњу комада). Међутим, разрешење будућности зависи од *џорџика*, чији део та лица желе да постану.

Њихова узнемиреност за местом у друштву, егзистенцијално одређење, постаје главно обележје будућности. Победа *индивидуалности* (љубав, којју означавају Марица и Ђока) над *обичајима* (поштовање родитељске одлуке – Анђа, Јеротије) који су постали *правило* (закон о забрани ванбрачних веза, Библијске заповести), претвара се озакоњавањем (брак) у своју супротност и у будућности се пројектује као зависном од *џорџика*.

Најважнији ликови у државној хијерархији (Јеротије, Вића, Жика) настављају са корупцијом. Њено кретање на путу изопачења је бесконачно. Остала лица, без будућности, својом функцијом потчињеног, потврђују се као означиоци садашњости, који на њу не утичу, а тим својим неутицањем припадају свакој садашњости.

Једина претња будућем времену је сте револуција, односно организације које теже новом успостављању система. Тај императив постојања жеље за револуцијом, променом културе, у *Сумњивом лицу* представља могућност читавања идеолошких ставова који постоје независно од текста и ликова које изводи на позорницу. Али свакако јесте ознака великих унутрашњих пробелама поретка, какве је имао режим кнеза Милана Обреновића.

Истовремено сваки догађај има своју матрицу у прошлости (отварање писма, брига за положај, долазак по "закон", смештање колега,...) као и у будућности (Јеротијева поновна брига за положај и службу и тражење пројекције, долазак по "закон" итд.).

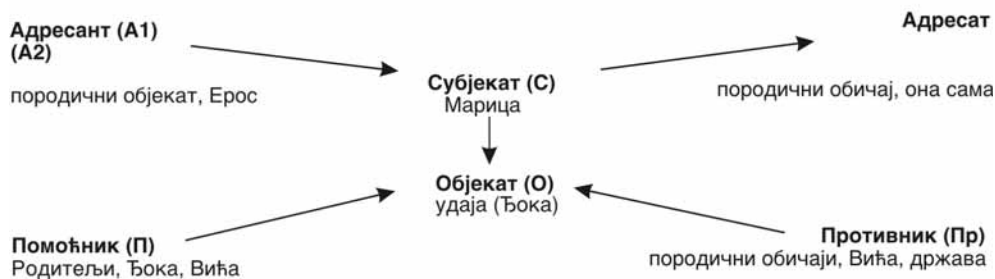
Очигледно, Нушићу изгледају занимљиво само збивања која се понављају, замишљена као ланац сличних појава, који се познаје по томе што се своди на први.

Љубав, за коју се чини да нема упуриште прошлости ("наручени брак" Јеротија и Анђе наспрам "слободне љубави" Марице и Ђоке), бива откривена обичајним правилом прошлости

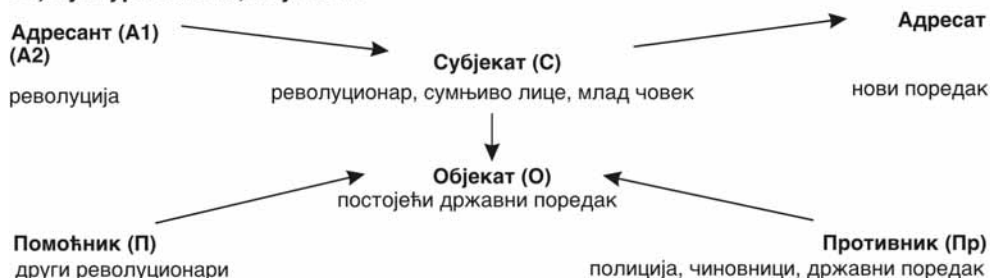
– страх од уседелиштва: “Марица: До деветнаесте године нисам ни мислила на удају, оставила сам то вама; од деветнаесте до двадесет прве мислила сам и казала сам вам: нађите ми. Кад сам навршила двадесет и прву а ви нисте никога нашли, казала сам вам: ја ћу наћи. Па ето, нашла сам!” (I,4). На овај начин, симбол младалачке побуне (љубав) и жеља за индивидуалношћу (право на одабир, будућност различита од прошлости и садашњости), постаје знак жеље за што бржим уласком у *културу* одраслих и представља садашњост. Уједно, омогућава да се сумња у искрену љубав Марице и Ђоке.

5. Основне линије сукоба. Одређивање основних линија сукоба у комаду,

a1) култура обичаја, приватно

b1) култура закона, службено

подређено је одређивању субјекта, односно оног лица око чије жеље се организује радња.

Ан Иберсфелд (An Ibersfeld), говорећи о актанцијалним моделима, наводи да “Субјектом жеље не може се сматрати неко ко жели нешто што већ има или просто настоји да не изгуби нешто што поседује; воља за очувањем не покреће лако радњу, уколико не постоји динамичка и освајачка снага жеље.”¹⁵

Тако да, са становишта нарушавања поретка, можемо разликовати два актанцијална модела, у којима се као субјекти нарушавања (освајања) поретка појављују Марица и сумњиво лице/револуционар:

15 Иберсфелд Ан, *Чишање йозоришйја*, (прев.) Мирјана Миочиновић, “Вук Караџић”, Београд 1982, 60.

Опште место о младости као актеру промена и улози “револуционара”, у *Сумњивом лицу* бива претворено у своју супротност.

Видимо да Марицу, поред Ероса, као покретачке снаге (А), односно “љубав” према Ђоки, у много већој мери покреће обичај о “времену удаје”. За прилике које су тада владале она је већ “баба-девојка” (старија од двадесет и једне године¹⁶). На основу њене жеље за удајом као помоћници (П) појављују се родитељи, обичај (друштво), али и Ђока и Вића, као актери – просиоци. Неактивност родитеља у проналажењу мужа, Јеротијева обузетост државним пословима и Анђино повиновање Јеротијевим жељама, довела је до тога да се она сама одлучује на тај корак и као свог будућег супружника одабира Ђоку. Тако архетипски комедиографски поступак “прелажење кривице са детета на оца”¹⁷, успоставља актанцијални модел у којем се као противници (Пр) појављују: родитељи, обичај, држава и Вића. Међутим, постојање обичаја у “мотивацији жеље” (А) и адреста (А) – “у чију корист се радња врши”, указује да Марицина “револуционарност” није усмерена ка нарушавању културе, већ ка њеном очувању. Њена “изоштеност” из друштва (баба-девојка) претворила је у усамљену особу, и натерала да “без предаха” доказује некакву своју “слободу”. Тако се као нарушиоци поретка појављују Јеротије, Анђа, Вића,

држава, због које Јеротије одустаје од даљег разговора о Ђоки и “заборавља” на његово постојање, и обичајно право родитеља да пронађу мужа за ћерку. Страх од индивидуализације, распада колектива, културе, кажњава Јеротија и Анђу због неиспуњавања дужности и обавеза, које им је поредак предодредио. Међутим, интересантно је да у овом моделу Вића доживљава пораз првенствено због своје физичке ружноће (“личи на петла”, I,1). Тако се, на још један начин, Марица исказује као победнички “дух паланке”, који сваку “индивидуалност” (и физичко разликовање или ману) одстрањује из система: “Људима се надевају имена управо по тој њиховој одлици, чиме се та одлика истиче, али не зато да би била поштована и уважена, већ зато да би била исмејана, и на неки начин увек на оку паланачког духа, који све памти, ништа не пропушта, ништа не оставља незабележено.”¹⁸ Пораз државе, као система закона, коју на ниво паланке представља Јеротије, пред “индивидуалном слободом” (Марица), у будућности се пројектује њеном победом. Сваљивањем кривице на појединца (Вићу), те Јеротијевим и Жикиним “искуственим” очекивањем да Министар у то поверује, поредак је поновно успостављен (обичај се потврђује законом).

Истовремено, револуционар/сумњиво лице, теоријски посматрано, жели да изврши, пре свега, корените про-

16 Више код: Тихомир Ђорђевић, *Наши народни живоић*, Просвета, Београд, 1984.

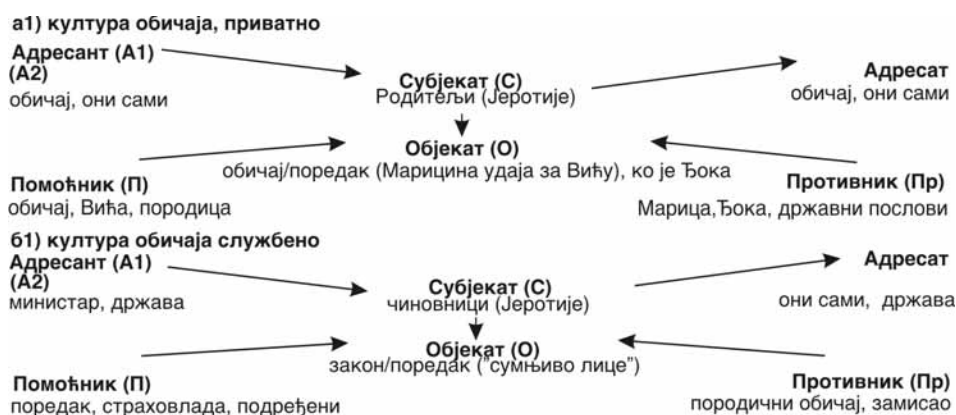
17 Лудвиг Јекелс у свом чланку “Прилог психологији комедије” изводи закључак да “осећање кривице које у трагедији притискује сина, појављује се у комичној драми померено на оца, отац је крив”. (Лудвиг Јекелс, “Прилог психологији комедије” у Мирјана Миоциновић, *Модерна теорија драме*, Нолит, Београд, 1981, 405)

18 Р. Константиновић, *Истио*, 21.

мене законских норми, а да затим “увођењем одозго” промени и обичајне регулативе. Међутим, Нушића много више интересује ко представља противника (Пр), реакцију наспрам акције, заштитнике система, и који су то односи које реакција штити. То је посебно разумљиво, ако се има у виду чињеница коју је прокламовао Илија Гарашанин, а коју су прихватиле све владе и династи на овим просторима: “Грађанско друштво је најсавршенији облик људског удруживања, који треба корак по корак, и под чврстом руком учене бирократије водити путем усавршавања и дотеривања”¹⁹. Проблем је, наравно, што је та бирократија била далеко од “учене”. По једном, преузетом, попису структура председника судова непосредно пред долазак кнеза Милана Обреновића на власт изгледа овако: три неписмена, десеторица се знају само потписати, тројица имају већу спремност од основне, а само један од њих је правник.²⁰ С друге

стране, можемо тврдити да је у својој комедиографској генијалности, или конформистичкој регресији, Нушић онима који мењају или чувају поредак у *времену израишведбе*, упоређујући га са *временом радње*, имао исти став као и о члановима САНУ: “Унуци су они онога јорганције са Зерека и онога дућанције од Три кључа, и ђаци су они оних истих школа – наших домова – из којих ми сви улазимо у живот неочвршћала духа, те подложнога да се формира приликама у животу.”²¹, те да он није сагледавао могућност трајних друштвених промена. Ова претпоставка се може сматрати и тачном, ако се има у виду револуционарност, на пример, “Пашићевих радикала” из времена радње и њихов конзервативизма из времена премијере, или Нушићева расцепљеност између младалачке жеље за променом и стална зависност и поклоњење пред владајућим режимом и династом.

На овај начин добијамо следеће моделе: “очување поретка”:

19 Чедомир Попов, “Привреда, друштво и политика” у *Историја Српског народа*, VI-2, Српска књижевна задруга, Београд 1994, 67

20 Л. Вркатаћ, *Историја*, 253.

21 “Нушићеве писмо кћери” 1924, Преузето од: Синиша Пауновић, *Бранислав Нушић о хумору и сатири*, *Писци изблиза*, Просвета, Београд 1958, 42.

Модел културе приказан је кроз деловање Јеротија. Место на хијерархијској лествици, које му дају обичај (отац породице) и закон (начелник среза), омогућава да се он, у оба модела, појави као субјект око чије жеље се организује радња, а на плану комада као обједињујући лик.

Његове жеље усмерене су истовремено на два објекта: прво на очување поретка, а затим на проналажење онога који тај поредак жели да наруши. Видимо да мотивација која активира његове жеље, настаје изневеравањем његове замисли, односно конкретизацијом противника поретка, али који наставља да постоји као непознаница. Разрешење заплета настаје откривањем лица. На том путу до разрешења, он заправо и нема противника, до самог себе, и својих замисли (о функционисању брака, о “доброј прилици” за Марицу, о “крвољачности револуционара” итд.) Истовремено, *свесѝ о неопходности сиварања и очувања државе*, као историографска чињеница, Јеротија одвлачи од решавања приватног проблема, тако да се у моделу “приватно” као противник појављује држава (замисао о предности општег над појединачним, “Јеротије: Има и држава да разговара са мном насамо, а држава је преча.” (I,5)), док се у

моделу “службено” појављује породица (замисао о предности појединачног над општим “Марица: Ако не говоримо сад, биће доцкан. Ја те молим да ме саслушаш, јер ћеш се иначе кајати” (I,8)).

Трећи актанцијални модел који се може успоставити у “Сумњивом лицу, и који стоји независно, потпуно акцијоно и психолошки недовољно мотивисано, од осталих модела, све док се укључи у ток главне радње, јесте онај у коме се као ликови ове “независне радње” (прва трећина II чина, од 1 до 9 појаве) појављују Жика, Милисав, Миладин и Таса. Текст говори да Жика, једноставно, ни на који начин није укључен у жељу главне радње, (преспавао је хапшење, главобоља га одвлачи од размишљања о “сумњивом лицу...), осим својом физичком присутношћу, местом у систему, које га на крају претвара у актант – субјекат који жели да саслуша “сумњиво лице”.

(Наиме, Жикина незаинтересованост за догађај хватања “сумњивог лица”, “редовно стање” у чиновничко – колегијалним подметањима након само два сата од потпуне узбуне, са драматуршког и психолошког становишта и вероватног и истинитог изгледа немогуће. О могућностима прекомпоновања ових сцена у овој анализи нећемо говорити.)

а1) култура обичаја, приватно

б1) култура обичаја, службено

Међутим, више је него очигледно да је овај модел “сукоба” Нушићу потребан за сликање система који се у времену радње успостављао. Уопштено говорећи, Нушић је у својим комедијама изводио човека збуњеног прелазом из натуралне у новчану привреду, из патријархалне у грађанску цивилизацију. Истовремено, када смо говорили о простору династије, истакли смо историографску чињеницу о самовољном и корупционашком моделу власти кнеза Милана Обреновића. Овде ћемо се још једанпут позвати на нуминозно тумачење Лазара Вркатића, у делу Појам и биће српске нације, односа који су тада дефинисани: “Народ који је носио са собом старо уверење да је држава систем привилегија, лако се навикао на нову врсту привилегија, те је подмићивао администрацију онако како је то касније описивао Домановић. Стега коју је својевремено у администарцији завео Гарашанин сад је била потпуно попустила и, нарочито после пораза Тимочке буне, мито је било опште место живота, и остало за дуги низ година све до данас. Тако кварење обичаја је нужност доласка новог доба, и у Србији је то било, али је прво све то морало проћи још и кроз искривљену оптику ауторитарне власти кнеза Милана. Но, није кривица за трајно корупционаштво администрације у Срба само на једном владару него су разлози далеко дубљи, од тога да српски народ никад није прошао искуство феудализма, те да није имао аристократије, па до ујед-

наченог поседа који је давао осећај да су сви једнаки, итд.”²²

Моћ, коју је добио од културе закона (држава, династија), Жика, осталом као и сви други чиновници, претвара у поистовећивање себе са службом и законом. На овај начин он је привилегија службе. Прелажење Миладина у кућицу пријатеља (доношење влажне крпе, безпоговорно пристајање на улогу сведока у саслушању “сумњивог лица”, итд.) истовремено је његово лукаво пристајање на однос власти и грађана, јер ће на тај начин завршити сопствени посао, али и попуштање пред силом закона, коју симболише Жика. Иако смо ставили Милисаву у кућицу “пријатеља” модела “приватно”, и његове сцене са Жиком, попут ових њихових са главном радњом, стоје према радњи која успоставља однос Жика – Миладин, као недовољно утемељене, односно пружају могућност читавања “празнине текста”, али дају неопходну комичност овој, својеврсној, жанр-слици. С друге стране, поистовећивање службеног простора са приватним, те не мешање у такву баналност каква је Миладинова молба, омогућава Милисаву овакво понашање.

Поступак који је Нушић користио у одређивању мотивације жеље код осталих ликова (чиновници, грађани и Анђа) придржавају се традиционалних комедиографских мотива ликова слугу: “зарад сопствене користи, слуге испуњавају господарево жеље”²³, али и статусних одлика друштва. Пре свих, устројства патријархалне и ауторитарне власти, али и патријархалног и ауторитарног карактера лица.

22 Л. Вркатић, *Исио*, 367.

23 Ромчевић Небојша, *Ране комедије Јована Сіерије Појовића*, Позоришни музеј Војводине, Нови Сад 2004, 46.

6. Лица. Да није Нушићеве хуморности, вербалне комике и бурлескних ситуација, слепстик комедије, *Сумњи-во лице* би постало галерија “могућих (реалних) лица“ преузетих из аутентичног непосредног окружења, и укореног у постојање српско/југословенског друштвеног поретка: “Домаћа невоља српска своди се на оне слојеве друштва који се не дотичу здраве клице врлина коју народ у срцу и души носи. Ти слојеви јесу: бескарактерна бирократија, деморализована интелигенција, бездушна поповштина, додолска госпоштина, мајмунски цивилизатори, разметничка голоотиња.”²⁴ Међутим, читав проблем у стварању српског грађанског друштва и државе изазвала су превелика овлашћења дата бирократији, коју су чинила лица чији се однос према народу и суверену може препознати у дефиницији *па-тримонијалног чиновништва* Макса Вебеа: “Патримонијалној служби, пре свега, недостаје бирократско разлико-

вање приватне и службене сфере. Јер и политичка управа се сматра чисто личном ствари господара, а посед и вршење његове политичке власти саставним делом његове личне имовине којом се може користити узимајући дажбине и споредне приходе. Оданост патримонијалног службеника није безлична оданост стварима којима се служи, тј. задацима који правилима ограничавају степен и садржај те оданости, него је то оданост слуге која је заснована на строго личном односу према господару и представља саставни део његове у начелу универзалне обавезе поштовања и верности. Патримонијални чиновници сматрају службу личним правом чиновника.”²⁵

Упоређујући Веберово подразумевање модерне бирократије и српско (патримонијално) чиновништво XIX и XX века, Вркатић у својој студији *Појам и биће Српске нације* успоставља следећу компарацију:

модерна бирократија	српско чиновништво
редовне делатности, неопходне за постизање циљева бирократски организоване творевине, строго су расподељене као службене делатности	у основи није постојала подела по службеној дужности, јер је чиновништво било организовано територијално, те је чиновник обављао више разних дужности на својој територији
исто тако расподељене су и моћи заповедања неопходне за испуњење ових дужности, а правилима су строго ограничена средства принуде	чиновник је имао уопштено утврђене моћи заповедања, а средства принуде су најчешће била приватна процена чиновника
за редовно и трајно испуњавање тако расподељених дужности и за вршење одговарајућих права плански се води брига на тај начин што се у службу примају квалификоване особе	у службу се бирају већином сродници или по некој другој основи блиски људи. Елита чиновништва се регрутује из краљичине даље и ближе родбине, касније се прикључују страначки активисти

24 Владимир Јовановић, *За слободу и народ*, Нови Сад 1868, 2.

25 Преузето од: Л. Вркатић, *Исјо*, 234.

постоји принцип хијерархије у служби	локални чиновници за своје поступке скоро никад не одговарају вишој инстанци. Заступници у престоници, као и невероватна спорост и нестручност судства штити их од сваке одговорности.
вођење послова у служби почива на писаним документима	Писани документи су донекле постојали, али само они који су одговарали чиновнику, а о некој организованој архиви се не може ни говорити
модерна организација надлештва одваја биро од приватног пребивалишта чиновника	служба се чешће обавља у пребивалишту него у бироу
служба је позив	служба је схватана као привилегија и синкура, а не као позив
безлична лојалност, итд.	лојалност је била изразито личне природе, јер је то био доминантан начин напретка у служби, итд.

Све ово показује да се и у *Сумњи-вом лицу* не ради о рђавој бирократији, него о исмевању карактера насталог мешањем две културе, обичаја и закона, патријархалне и ауторитарне власти.²⁶

Тако, ликове “Сумњивога лица” можемо тумачити као комедиографске и социолошке типове, који имају своју функцију, или као ликове, који имају своју вољу. Свест о себи као повлашћеном слоју друштва чини их ликовима, субјектима а подређеност патријархалној општости и ауторитативној самовољи, од њих ствара типове.

С обзиром да радња представља 7 сати од једног дана у току којих се разрешава случај “сумњивога лица”, ликови немају утемељеност за било какву промену или надградњу. Они су статични и завршени, конципирани

као затворени ликови, који се током радње не развијају, већ бивају постепено осветљавани. Отуда, за карактеризацију ликова прошлост постаје више него битна. На основу комедиографско-типолошког препознавања ликова, података које ликови дају о себи и другима, те смештањем у историјски контекст времена радње, можемо издвојити и дати “личне карте” следећим ликовима:

Јеротије, око 52 године стар, рођен још док су Турци били у Србији. Запамтио владавине свих кнежева. Од малена задојен идејом неопходности српске државе и апсолутним поверењем у ауторитет оца, народа и владара, али и спремношћу да се “турчин изигра”. Са двадесет година је добио државну службу, што га је убедило у сопствену посебност. “Због неконтро-

²⁶ Ауторитарна власт, говори Вркатић, је модерни облик устројства обичајности где и субјективно-правни и економски и политичко-државни моменат поништавају своје засебности и аутономију, те се налазе у непосредном јединству субјективности, али задржавају колизију супституцијалности. Патријархална власт нема међусобну колизију супституцијалности, него је сва обичајност једна, како у субјективном, тако и у супституцијалном смислу.

лисаног и неодољивог импулса ка извесној врсти друштвено забрањеног понашања²⁷ заокупљен је читањем туђих писама. Због тога је остао без службе. По поновном доласку Милоша Обреновића на власт, враћен је у државну службу, али овога пута као полицајац-чиновник. Спретношћу, и лукавошћу, удворичким понашањем према надређенима и исказаном стро­гошћу према потчињенима и народу, врло брзо је постао “капетан среза”. Релативно касно се оженио: између 28 и 30 године и родила му се ћерка. Као “матор младожења” оженио се из нужде и обичајности, а не из љубави. Безобзирно користи привилегију власти за личну корист. Свестан је свог положаја и места у поретку, функционисања поретка, и има јасно изграђену свест о својој будућности. Његово капетановање припада моделу патријархалне власти. Он зна шта могу његови подређени. И тако се према њима поставља и захтева. Затичемо га, 8 година пред пензијом, у тренутку кад је, противно његовој вољи и замисли, оно што се догађа другима и на другом месту, њему потпуно непознато (лице, “ћеркина индивидуалност”), конкретно ушло у његов живот. Екстазација понашања проистиче из страха од непознатог, од замисли. Први пут му се пружа прилика да ухапси неког стварног противника. ’Ајдуке које је до сада јурио и који су заправо ситни лопови, проблеме које је као чиновник решавао, јесу нешто потпуно познато. Нешто што постоји као свакодневница, одувек. Могућност која му се пружа – извршење јуначког дела, претвара се

у супротност. Он не види слику у новинама, премештај, већ класу. Мало више поштовања од надређених и већу плату. Он није спреман за велика дела. Он је искуствено опрезан, нормално уплашен, обичан. Врло лако се може замислити да је након усхићења о хватању “сумњивог лица”, у тренутку кад је изашао на улицу и требао да пређе тих 100 или 200 метара до хотела, дошло до отрежњења. Изван сцене он је лик, на сцени тип. Манирист. До пароксизма навучена социјална маска на лице како би се оставио утисак на околину и сакрила унутрашња запитаност. Управо том запитаношћу, испред које је следила поновна сценска типизација, Нушић завршава његов лик: “Капетан: Ама, бога ти, мислиш ли да ће тако бити добро? (Размишља и врти главом.) (...) (Одлучи се.) Право кажеш, господине Жико, тако ћу да урадим! (Оде у собу.)” (II, 22).

Лик Анђе, рекло би се, потпуно је типски и социолошки кодиран: брижна мајка и одана супруга. Али, оно што њу чини ликом јесте свесност о непостојању љубави на почетку брака и страх који имају председници општина пред њом: “сурова краљица и незадовољна жена”. Чак и Јеротије признаје да је она строга. Међутим, у радњи и односима са другим ликовима та њена строгост и потиснуто незадовољство нигде се не сугерише. Напротив, она је сва посвећена улози мајке, која жели да јој се ћерка добро уда, између којих постоји генерацијско неразумвање и улози одане супруге, која се предаје жељама супруга и правилима

27 Антоан Поро, *Енциклопедија исихијаирије*, објашњење болести маније, Нолит, Београд 1990.

културе-обичаја (удала се на време, по налогу оца, добра је домаћица, уредна и чиста, у мужевљеве послове се не меша, увек је на његовој страни итд.). Ова Нушићева недоследност и немарност према лику Анђе, с друге стране даје могућност за низ инвентивних сценских поставки и глумачких креација.

Марица је такође тек скициран лик. О нарушавању типизираних улога младе девојке којој родитељи стоје на путу да се уда за оног кога воли већ смо говорили. Чињеница да је “баба-девојка” (прешла је ту обичајну границу од 21 године за удају) умногоме је чини ликом. Али, то што Нушић не даје инормације о томе: где се описменила и које је књиге читала, да ли има још неке жеље и прохтеве, да ли је лепа или ружна, и, пре свега, не успоставља сценски однос (жене) према мушкарцима, па ни према Ђоки, претвара је у недовољно јасну типску функцију: добра девојка или хистериична удавача?

Вића, својим понашањем и размишљањем, неодољиво подсећа на Јеротија из млађих дана. Окретност у вођењу чиновничких послова, спретност са којом успева да одржи стабилност поретка и да из тога извуче личну корист, чине да Јеротије постане њиме фасциниран, да у њему препозна себе на почетку каријере, и коначно га изабере за зета и наследника. То што га Јеротије промовише у “штићеника – зета”, Вићи даје за право да у срезу ради шта год жели (хапси, прети, подмеће, итд.). Да је супротно – Јеротије би морао да га на било који начин одстрани, јер је више него логично да је то посао среског капетана (начелни-

ка) – “највећа власт на терену”. Исто-времено, омогућава му и комотније понашање према Јеротију као надређеном. Овако посматран лик Виће одступа од традиционалног виђења: “лукавији и подмуклији од Јеротија”, и карактерише га као: по годинама млађег, сходно томе агресивнијег и недовољно промишљеног. Наиме, он не сагледава “озбиљност” ситуације. Отуда је разумљиво што хоће да ухапси газда-Спасоја и још четрнаесторицу, и што је “без размишљања” упао у собу “сумњивог лица”. Он не мисли да је Јеротије кукавица зато што није дошао да ухапси “лице”, већ зато што није смео да ухапси још “сумњивих”, са чијом ће слободом моћи да тргује. Он је исувише субјективан у својим настојањима и том својом субјективношћу узурпира и минимум општег. Зато је он једини губитник и у култури обичаја и у култури закона. Њега је упропастила свест о сопственој посебности и значају. С обзиром да је млад, верујемо да има између 27 и 35 година, јер му је време да се скући, стасавао је заједно са владавином кнеза Милана и почетком беспопштених каријеристичких и идеолошких борби, што је у највећој могућој мери морало да утиче на његово виђење очувања и напретка у служби.

За разлику од њега, Жикина самовоља и самосвест не иде на штету поретка, већ на сопствену. Иако о прошлости сазнајемо и од самог лика и од Јеротија, то су, у суштини, недовољне информације за јасну карактеризацију која би од Жике начинила вољни лик (лумпује по кафанама, стално је пијан, одрађује ситне чиновничке марифетлуке, итд.). Он је, једноставно, тип па-

тримонијалног чиновника. Али, као и код Јеротија, Нушић и овај лик десубјективира једном патологијом. У овом случају – алкохолизам. Али, како се приближава крају, он се све више трезни од мамурлука, и поново постаје вољни лик-субјект. Код свих осталих, нестанком воље за “сумњивим лицем”, долази до десубјективизације, “мамурлука пораза”, и зато се Јеротије обраћа за савет баш Жики. Међутим, ако није дефинисан као лик, његов однос према Миладину и Спаси представља означиоца односа чиновника и грађанства, извршне власти и поданика, две културе.

Милисав и Вића су ти који су упали у собу “сумњивог лица”. Међутим, ако Вића упада из, као што смо рекли, “младалачке непромишљености и пре-наглаше осиноности”, Милисав то ради из “војничке крутости и уграђене дисциплине”. Као бивши поднаредник у војсци, код њега је морала бити развијена свест “извршавања наређења”. И овај лик је преузет као историјска чињеница: при стварању бирократије многи подофицири и официри прелазили су у полицију да би побољшали њен рад. Овај историографски податак такође доводи у сумњу традиционалну критику која Милисаву сврстава у “ко зна због чега ражалованог подофицира, круте војничке памети, суров у извршавању и наређивању, итд.”, или барем омогућава да се овај лик другачије инсценира. И он се изван сценске типизације и функционалности појављује као лик који има свест о избору решења. Уплашеност коју су он и Вића имали приликом хапшења “лица”, на тренутак га је претворила у лик.

Таса је потпуно безличан чиновник, повијених леђа од сталног сагињања пред надређенима. Он се “искидао од смеја” (II,7) кад му је Жика регистром разбио главу. Али, уместо да насиље које надређени врше над њим доживљава као своју деградацију, он је доживљава као афирмацију: “па ми је било мило.” (II,7). Више је него очигледно да он 30 година, радећи без икаквог унапређења, служи једино за поткусуривање између претпостављених. Податак о тридесетогодишњој служби без напретка упоређен са исто толиким Јеротијевим стажом и напретком само још више потцртава његову безначајност.

Алекса Жуњић, стар 40 година, није суђен ни осуђиван, прво је био жандар у Београду, стражар испред министарских врата, а сада је срески шпијун. Нушић нам још даје информацију о Алексином лику: носи штап и има визит-карте са својим именом и садашњим занимањем. Беспоговорно извршава и буквално схвата издата наређења. Ван ових индикација Нушићеве намере да “исмеје бирократију”, и драматуршке функције лика (“пред министарским вратима” драматуршки је послужила за “визит-карте”, а она за приказивање српске нарави, “штап” за сценску игру “освајања Европе”, а Алексин лик за задржавање, подизање и развијање напетости и употпуњавање слике о бирократама и држави (ауторитарном режиму) која шпијунира своје грађане), Алекса Жуњић као вољни или психолошки лик не постоји.

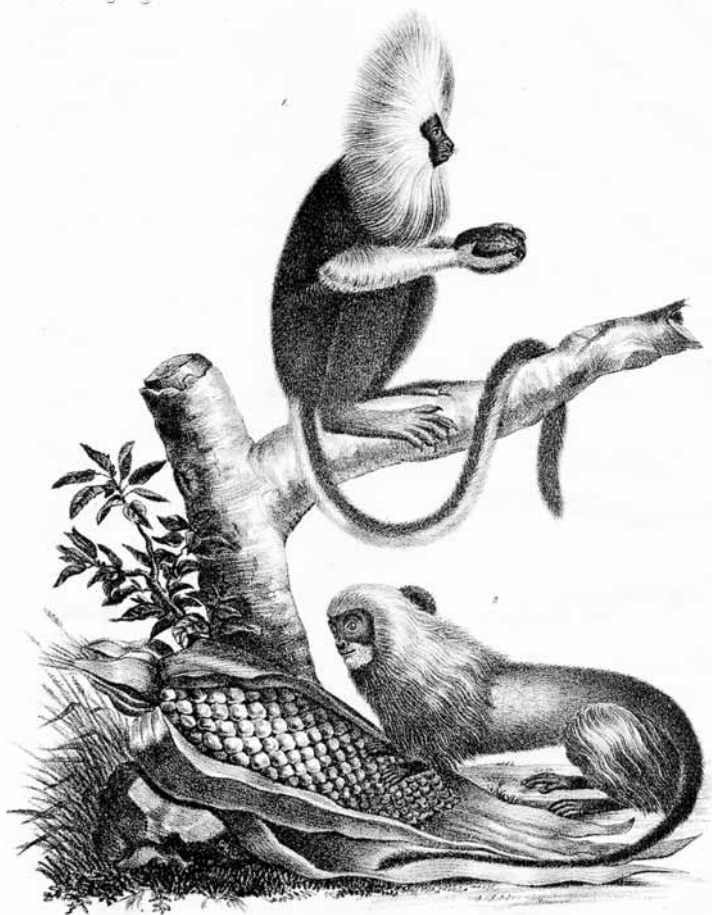
Такође, о Ђоки и Јоси не можемо говорити ван драматуршке функције. Лик Јосе пандура, који неписмено му-

ца, изван контекста логичког повезивања појединих догађаја, те успостављања хијерархијске међузависности чиновника, и реалистичке назнаке о “приватизацији власти” кроз служење чиновника-пандура за преношење приватних порука (I,9), постоји само као могућност сценске креације. Попут њега, лик Ђорђа Ђоке Ристића, старог 26 година, рођеног у Панчеву,

апотекарског помоћника, улизаног и удешеног, “меканог ко душа”, који “мирише на проминцле”, чији је приватни пртљаг пун “безначајних” љубавних писама, рецепата за пробавне проблеме и приватних рачуна, у комаду постоји као контрапункт замисли о “заstraшујућем сумњивом лицу” и комедиографска функција “Маричине желе и противника родитељске намере”.

7ter Jahrgang.

Tab. XXX.

1, Goldstirniger Tamarin, 2, Löwen Tamarin.